

HOE PROMOVEERDE MARIE SCHELLINCK VAN PROSTITUEE TOT ONDERLUITENANT EN HELDIN VAN NAPOLEON?

Luc Devriese

De Gentse Marie Schellinck (Gent, 1757 - Menen, 1840) zou een vrouwelijke soldaat in de legers van Napoleon geweest zijn. Deze dame onderscheidde zich, volgens haar vermoedelijk compleet gefantaseerde levensverhaal, zodanig dat ze het tot onderluitenant bracht en de hoogste Franse militaire eer verwierf: het Légion d'Honneur. Voorwaar een schitterende prestatie voor een ongeletterde vrouw uit een arm gezin die haar carrière op zeer jonge leeftijd (16 jaar) begon als prostituee. Enkele jaren geleden kreeg ze zelfs een straatnaam toebedeeld in de nieuw aangelegde Gentbrugse Bassijnwijk.

In dit artikel wordt een verklaring voorgesteld voor het geloof in deze onwaarschijnlijke legende. Dat ontstond en kreeg vorm in de sfeer van de negentiende-eeuwse Napoleongekte. Haar levensverhaal verscheen in gereputeerde historische werken, maar werd nooit door degelijk onderzoek van archiefbronnen onderbouwd. Het is in deze grotendeels legendarische versie nog steeds springlevend in Gent. 'Soldaat Marie', van Katrien Van Hecke (Clavis, Hasselt, 2018), een recente, vlot geschreven geromanceerde biografie, bestemd voor jongvolwassenen, werd opgemaakt aan de hand van die onbetrouwbare publicaties, maar dat maakt het boekje (205 pp) niet minder lezenswaardig, integendeel.

Geen napoleonist(e)

Als Marie (of Marie-Jeanne) Schellinck al onderscheiden werd, dan was het zeker niet met de hoogste Franse onderscheiding, het Légion d'Honneur, zoals traditioneel aangenomen werd. In haar tijd kreeg er geen enkele vrouw dat ereteken. Het zou nog duren tot 1851 vooraleer het zo ver kwam. Weinig waarschijnlijk ook dat ze ooit als soldaat dienst nam in de Franse revolutionaire legers of in die van Napoleon Bonaparte. Nog afgezien van het feit dat

zoiets voor een vrouw in die tijd zo goed als onmogelijk was, is er ook nog het gegeven dat haar naam ontbreekt op de bekende gedenkzuil van de napoleonisten (oud-strijders van Napoleon) op het Campo Santo in Sint-Amandsberg. Een daarop vermelde Jos(eph) Schellinck was dagloner en inderdaad soldaat van Napoleon.

Militaire ‘carrière’

De gefantaseerde militaire carrière van de dame was niet mis, althans zo lijkt het. We nemen ze hier over uit een aflevering van *Le Journal de Bruxelles* (oktober 1885). Gelijkaardige teksten verschenen in meerdere kranten in de periode 1885-1910. Marie zou in april 1792 samen met haar toenmalige man – vader van haar enig kind – dienst genomen hebben in het tweede Belgische bataillon van het Franse revolutionaire leger. Twee maand later werd ze korporaal, na een jaar sergeant. In 1797 werd ze in Italië krijgsgevangen genomen. In 1806 promoveerde Marie Schellinck tot onderluitenant. Ze zou deelgenomen hebben aan twaalf veldtochten. In de slag van Jemappes incasseerde ze vijf sabelsteken. In Austerlitz werd ze in de dij getroffen door een vuurwapen en toen pas zou aan het licht gekomen zijn dat Schellinck een vrouw was. In 1808 verwierf ze, 52 jaar oud, een stevig pensioen, omdat ze verschrikkelijk leed onder haar kwetsuren. Zo wordt de militaire carrière van Marie Schellinck zeer gedetailleerd beschreven in diverse krantenartikels opge maakt bijna een eeuw nadat de dame dat alles zagezegd meemaakte.

Theater

Hoe zit het dan met die Légion d’Honneur? Napoleon zelf zou het ereteken in 1808 ter plaatse op het slagveld op de borst van Marie gespeld hebben, zich tot zijn soldaten wendend: “Messieurs inclinez vous respectueusement devant cette femme courageuse, c’est une des gloires de l’Empire”. De episode werd verwerkt in een groots en enorm populair spektakelstuk ‘Napoléon’, vanaf 1895 jaar na jaar opgevoerd in het Parijse Théâtre de Belleville, even later ook in de Brusselse Alhambra. In onze hoofdstad werd de heldin Marie Schellinck genoemd, maar in Frankrijk kreeg de vrouwelijke ‘gloire de l’Empire’ een andere naam toebedeeld. Enkele delen van haar verhaal werden ontleend aan, of komen ook voor bij dat van een gelijkaardige held(in), le (la) joli(e) sergent(e) Gesquière.

Meer dan dubieus, gewoon fake, simpelweg vals, is een afbeelding van Marie die door de keizer himself gedecoreerd wordt (afb. 1). Ze werd gemaakt door Lionel Royer die in 1852 geboren werd, zowat een halve eeuw dus na de avonturen van Marie en haar Napoleon. De kunstenaar kon zich niet baseren

op (onbestaande) afbeeldingen uit de Napoleontijd, maar wel op het eerder al vermelde, rond 1900 populaire theaterstuk. Deze Royer specialiseerde zich in historietaferelen van het natie-verheerlijkende genre. Vanzelfsprekend kwamen de heldendaden van Frankrijks nationale glorie, Jeanne d'Arc, het prototype van de vrouwelijke militaire heldin, goed aan bod in zijn oeuvre. Royer mag zelfs verantwoordelijk gesteld worden voor het beeld dat de Fransen voor ogen komt bij die naam. Blijkbaar kon ook de Gentse Marie daar nog bij.

Afb. 1. Een grimmig (krijgshaftig?) kijkende Napoleon decoreert de stijf saluerende Marie op de toch wel enigszins vrouwelijke borst. Illustratie uit 'le Petit Journal' van 10 sept. 1894 (zowel in de Ugent Ephemera als in het Fonds Napoleon De Pauw, De Zwarte Doos).

Wie verzon wat?

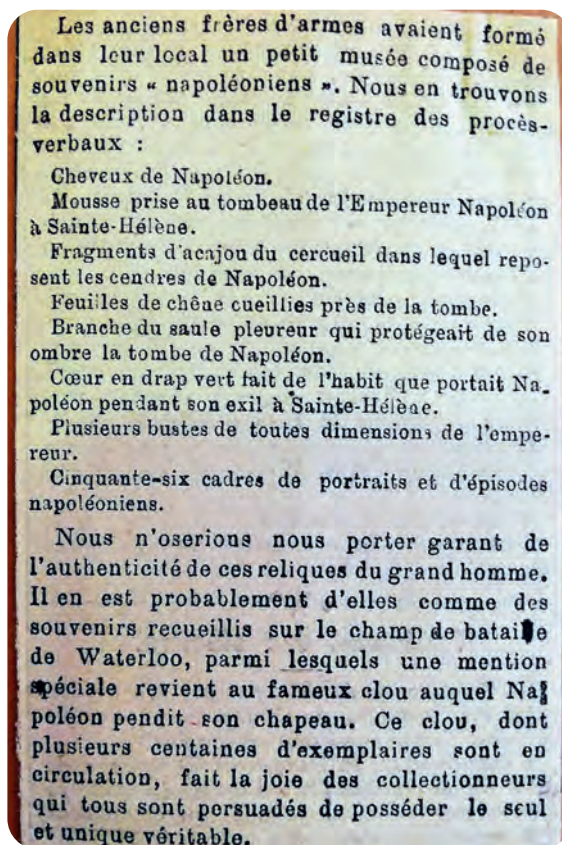
Wie lag aan de basis van deze verzinsels? Hier tasten we in het duister. Ons inziens is het heel goed mogelijk dat Marie zelf het merendeel daarvan uit haar duim zoog om zich te tooien met een stukje roem. Het publiek, dol op

verhalen over de ‘grote’ Napoleon, slikte dat allemaal. Prosper Claeys gaf in 1899 ter goeder trouw weer wat al decennia lang de ronde deed over de ‘heldin’. Zo wist hij onder meer dat ‘des vieux Gantois’ hadden horen vertellen dat Marie, klaarblijkelijk terug tot vrouw getransformeerd (in actuele termen: getransgenderd), zich in de Gentse opera vertoonde in een kostbare japon haar door de keizerin geoffreerd tijdens een bezoek met haar gemaal aan Gent, vanzelfsprekend met de decoratie er op gespeld. Niet toevallig was Claeys, de man die dat neerschreef, ook de (verdienstelijke) auteur van de eerste geschiedenis van het Gentse theaterleven.

Volgens de doorgaans goed geïnformeerde en kritische Van Wesemael (1977) zou het verhaal van Marie Schellinck in Gent vooral bekend geworden zijn door toedoen van haar familie (of naamgenoten), waaronder niet in de laatste plaats de journalist-fantast Théodore Schellinck (1767-1867, geen familiere-latie bekend). Een andere bron daarvoor hebben we niet. Het is dus allesbehalve zeker, maar het zou goed kunnen. Daniël Van Ryssel schetste in dit tijdschrift (2014) een ontluisterend beeld van de man en zijn prestaties, met als hoogtepunt de ‘creatie’ van een hele school onbestaande schilders en andere beeldende kunstenaars, werkend in het voetspoor van de gebroeders van Eyck. En dat is nog niet alles. In het gemeentehuis van Afsnee bewaarde men lange tijd een gelithografeerde tableau d’honneur gewijd aan Marie, geschonken door haar broer. Maar weeral een klein probleempje: de daarop geschetste heldendaden verschillen compleet van de hierboven aangehaalde. Dat ‘tableau’ werd door Gentenaars, vooral militairen, tot doel van een soort pelgrimstocht gemaakt. De Napoleon manie tierde welig (afb. 2).

Tot historische waarheid geconsacreerd

Merkwaardig genoeg werden de verzinsels rond ‘onderluitenant’ Schellinck als historisch juist geconsacreerd door een figuur van gewicht: Napoleon De Pauw. Deze hoog geplaatste jurist (niets minder dan procureur-generaal) uit een familie gelieerd met Lieven Bauwens, droeg wellicht niet toevallig de voornaam van de kleine Corsikaan. Zelf deed De Pauw geen archiefonderzoek. Hij baseerde zich op wat Prosper Claeys en enkele ex-militairen over Marie schreven. Maar Claeys pende te goeder trouw neer wat er in zijn tijd ‘algemeen’ bekend was bij het Gentse publiek en zocht evenmin iets op in archieven. We mogen dus een gezonde dosis argwaan koesteren bij de verhalen rond Marie Schellinck.

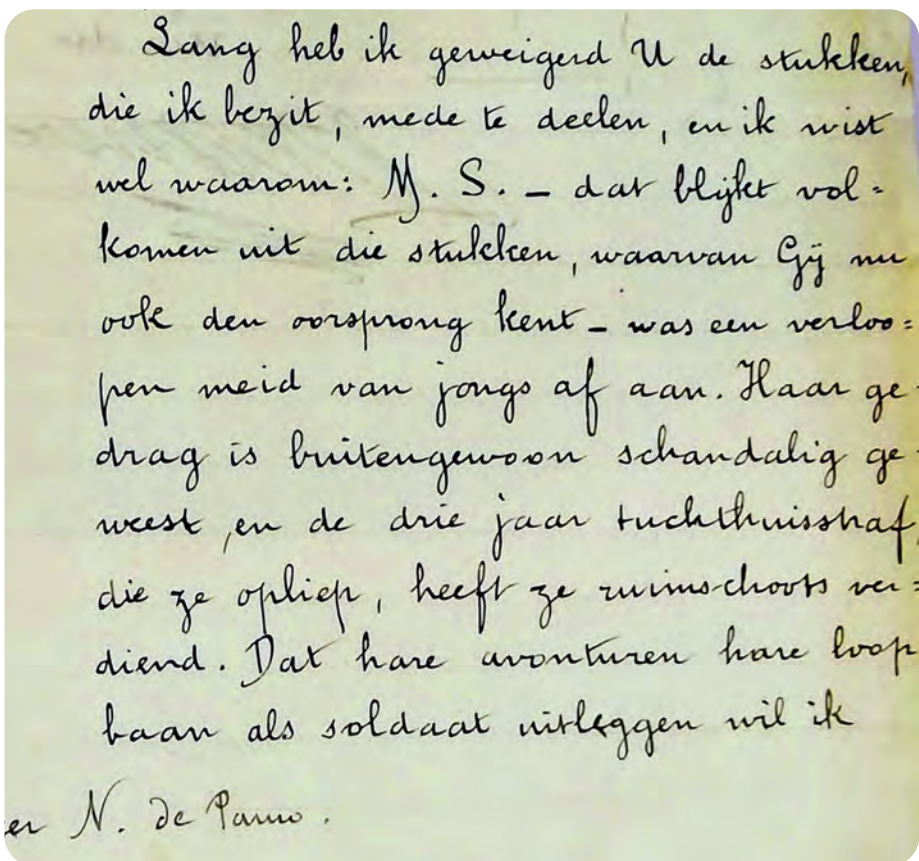
Afb. 2. De relikwieën door de Gentse Napoleonvereerders vol eerbied bewaard in hun 'petit musée' (krantenknipsel in de map Schellinck -UGent bibliotheek, Ephemera). De 'schatten' gaan van haren van de aanbiedere, over 'mousse' (mos?) van zijn tombe geschraapt tot bladeren en een takje van de treurwilg boven het graf en vanzelf sprekend ook meerdere bustes. De auteur van dit inventarisje durft zich wel niet garant stellen voor de authenticiteit van de relieken, net zo min als hij dat zou durven doen voor de fameuse nagel waaraan Napoleon zijn hoed hing. Daarvan zijn er meerdere honderden in omloop, schrijft hij. Zie ook het boekje over de Gentse napoleonisten van De Fourmestraux.

Prostituee

Wel voegde De Pauw een opvallende dissonant toe aan het levensverhaal, iets wat Alfons Van Werveke ontdekt had in het archief van de Sint-Pieterssheerlijkheid, het abdijdorp van de Sint-Pietersabdij (nu in het Rijksarchief Gent). Namelijk dat Marie Schellinck, arm geboren, vroeg vaderloos en door haar moeder verlaten, als zestienjarige in de prostitutie gedreven werd. Ze werkte onder meer in herberg Het Haesken aan het huidige Koophandelsplein, waar ze werd ontslagen wegens... onvoldoende kennis van het Frans. De jonge

Marie werd tot tweemaal toe veroordeeld (1775 en 1776). De tweede keer moest ze zelfs drie jaar lang ‘brommen’. Een dergelijke zware straf laat uitschijnen dat de ze heel wat meer op haar kerfstok had dan louter extralegale bedactiviteiten. Prostitutie was verboden, maar werd niet bestraft, iets wat wel het geval was met souteneurschap. De situatie verschilde weinig van de hedendaagse.

Bij een tot op zekere hoogte analoge figuur, de Luikse Théroanne de Méricourt, in werkelijkheid Anne-Joséphine Terwagne, leidde dat tijdens het revolutionaire schrikbewind tot bloeddorstige monomanie. Volgens Esquirol (1838), een van de vaders van de Franse psychiatrische school, leverde Théroanne vooral tijdens de cruciale dagen van 5 en 6 oktober 1789 een bijdrage aan het

Lang heb ik geweigerd U de stukken,
die ik bezit, mede te deelen, en ik wist
wel waarom: M. S. – dat blijkt vol-
komen uit die stukken, waarvan Gij nu
ook den oorsprong kent – was een verlo-
pen meid van jongsaf aan. Haar ge-
drag is buitengewoon schandelijk ge-
weest, en de drie jaar tuchthuisstraf
die ze opliep, heeft ze ruimschoots ver-
diend. Dat hare avonturen hare loop-
baan als soldaat nitleggen wil ik
er N. de Pauw.

Afb. 3. Brief (recto, gedeeltelijk) waarin Alfons Van Werveke aan zijn ‘Waarde Collega’ De Pauw de waarheid onthult over het ‘buitengewoon schandelijk’ gedrag van ‘die verloopen meid’ die Marie Schellinck, van ‘jongsaf aan’ was (Archief Gent, Fonds Napoleon De Pauw).

graag aannemen, met dezen ver-
 stande, dat ze in het leger, bij die
 talloze mannen, een nieuw veld vond
 voor dat soort ondernemingen, waar-
 van ze van haar 16te jaar af aan een
 treurige heldin is geweest.

Mijns dinkens zou geen artikel
 over Marie Schelljuck in de Biographie
nationale mogen opgenomen worden.

Met hartelijke groeten
 Uw dro.

[Handtekening: J. W. Werveke]

Afb. 4. Het vervolg (verso) van de brief (afb. 3) laat aan duidelijkheid niets te wensen over.
 Onderaan de handtekening.

corrumperen van het Régiment de Flandre, vooral rekruterend in Frans-Vlaanderen. Dat was als zeer betrouwbaar door het koninklijk hof naar Parijs geroepen om het revolutionaire geweld af te wenden. Maar door het binnenhalen van prostituees en het uitdelen van geld onder de soldaten zou Théroanne en haar kliek het tij doen keren. Haar gedrag leverde haar niet enkel een ‘ereplaats’ op bij de geschiedenis van de psychiatrie, ook in *Les Fleurs du Mal* van Baudelaire mocht ze een bloempje opspelden. Dat de Gentse Marie in die dagen en in die omgeving een dergelijke rol speelde, is echter op zijn minst onwaarschijnlijk. Haar militaire carrière begon pas in 1792, jaar waarin de Fransen de Oostenrijkers uit onze streken verjoegen. Maar dit tekent wel de tijdsgeest en het milieu waarin ze haar debuut als soldaat maakte.

Van Werveke versus De Pauw

Het is toch eigenaardig te noemen dat de met zoveel gezag beklede procureur-generaal het advies van de degelijke archiefonderzoeker Van Werveke (afb. 3

en 4) niet te publiceren in het eerbiedwaardige Belgische referentiewerk 'Biographie nationale' over Schellinck, simpelweg negeerde. Ook de suggestie dat Schellinck, in het leger en op veldtochten, levend in het midden van zoveel gedwongen celibataire mannen ver van huis, wel wat anders te doen had, bleef onvermeld. Blijkbaar kon dat negeren wel, wellicht omdat die twee niet tot hetzelfde milieu behoorden. Van Werveke was 'slechts' als onderwijzer opgeleid, maar hij bracht het later door zelfstudie tot conservator van de voorloper van het STAM en alomtgewaardeerde publicist, gespecialiseerd in de geschiedenis van het dagelijkse leven.

Voor De Pauw bleef Schellinck onverminderd de napoleontische heldin. Wel ontlokte haar gedrag bij zijne excellentie de procureur vrome ontboezemingen die hij opnam aan het einde van zijn lang artikel gepubliceerd in 1911. Hij betreurde het dat hij die nogal scabreuze zijde van Marie moest (!) vermelden, maar dat deed geen afbreuk aan haar heldenstatus, vond hij, integendeel. We laten het proza van onze Gentse Napoleon, De Pauw dus, onvertaald: alleen het Frans van die tijd geeft dat goed weer: '... ces faits mêmes ne font que rehausser (verhogen) sa gloire, parce que, sortie d'un milieu aussi malpropre, c'est grâce à sa force de caractère qu'elle put les faire oublier'. En zo gaat het nog een tijdje door.

Straatnaam

Uiteindelijk kreeg wijlen Marie Schellinck nog een heel praktische en nuttige functie. Toen het Gentse stadsbestuurders op zoek gingen naar verdienstelijke (of opvallende) vrouwen om enigszins het hopeloze overwicht van mannen in het Gentse straatnamenbestand te verhelpen, kwamen ze ook bij haar terecht. Een nieuwe straat in de urbanisatie van de Bassijnwijk op Gentbrugge kreeg

Afb. 5. Straatnaambord in de Bassijnwijk, Gentbrugge (foto 2019).

haar naam toebedeeld (afb. 5). Misschien is Schellinck wel op haar plaats hier: een echte straat is het niet, zoals goed te zien is op afb. 6, net zo min als Marie onderluitenant was in het leger van Napoleon. Of moeten we het zien als een eerbetoon aan de prostituees, een misprezen (overwegend) vrouwelijke bevolkingsgroep? Of als hulde aan de transgenders... Waarom niet?

Afb. 6. Marie Schellinckstraat (foto 2019): geen echte straat. In de verte de Vlaamse Kaai aan de overkant van de (hier onzichtbare) Schelde.

Bronnen en literatuur

De tekst is gebaseerd op de hieronder vermelde literatuur en vooral op de documentatiemappen in de afdeling Ephemera in de Ugent bibliotheek en in de aan Marie gewijde mappen in het Fonds Napoleon de Pauw in het Archief Gent (Zwarte Doos). De procureur bewaarde zijn briefwisseling zorgvuldig.

Zonderling is wel dat Alfons Van Werveke niets over Schellinck behield in zijn nochtans uitgebreide documentatie, eveneens bewaard in het Archief Gent. Wat we van zijn cruciale vondst weten, steekt - nota bene - in het Fonds Napoleon De Pauw in de Zwarte Doos. Voegen we hier nog aan toe dat een professioneel historisch onderzoek in Franse militaire archieven, en ook in het justitie-archief van de Sint-Pieterssheerlijkheid, wellicht meer zekerheid kan brengen.

Alesson, J. (1888). *Les femmes décorées de la Légion d'Honneur et les Femmes militaires*, Melet, Parijs, p. 13-16.

Claeys, P. (1899). *Notes et souvenirs*, Vuylsteke, Gent, deel 1, p. 258-259; idem (1902). *Mémorial de la Ville de Gand. 1792-1930*, Vuylsteke, Gent, p. 280.

De Fourmestraux, P. (vermoedelijk 1933). *Les napoléonistes: la Société belge philanthropique des anciens Frères d'Armes de l'Empire français à Gand: 1841-1873*, Geen jaartal, uitgever en plaats aangegeven, p. 170-175.

Dekker, R., van de Pol, L. (1989). *Vrouwen in mannenkleren*, Wereldbibliotheek, Amsterdam, pp. 167.

De Pauw, N. (1911). Une héroïne Gantoise. Marie Schellinck, lieutenant sous la Première République de l'Empire français. In: *Bulletijn der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 1911, jg. 19, p. 342-353. Dit vormde de basis van de tekst over Marie Schellinck van dezelfde Gentse Napoleon (what's in a name...) in het referentiewerk *Biographie nationale* (volume 21, kolom 670-673).

Esquirol, J.E.D. (1838). *Des maladies mentales*, Baillière, Parijs, deel 1, p. 447.

Van Ryssel, D. (2014). *Theodore Schellinck (Gent 1797-1867)*. Journalist en verbeeldingrijk vervalscher, schrijver. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 43 nr. 2, p. 149-151.

Van Wesemael, M (getekend V.W, 1977). A propos van Marie Schellinck. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 6, p. 228.